

(al qual es deu referir amb 'riu major'), puix que deu parlar d'un contrafort del Turó de Montcada: «de meridie *aragalis* duos qui procedunt de Monte *Chatanello*, et discurrit unus --- usque in aqua de jamdicto rio maiore ---» 987. Però també s'hi veuen sovint mencions al·lusives a terreny escabros, penyalós: «vadit per ipsum *aragallum petrosum* unde aqua discurrit, tempore pluviarum, de Eschena rosa» 1018: doncs 'carena (esquenall) rosegada' = erosionat.

En gran majoria es tracta de la forma llatinitzada *aragalium*, *-lio*, *-llum*, però ja també amb algun cas de forma romànica, més o menys pura: *aragal* 1011, *aragay* 1195, *aragato* 1131: i és el mateix, *aragago* (-g=-i), 1030.

Per molt gran que sigui l'aplec fet per Bast-Bass., tinc nota de bastants més, que ells no recolliren, i d'interès tan gran o més: «afrontat ipsa vinea --- de circi in ipso *aragallo*» Terrassa, a. 987 (p. p. MiretS, *BABL* VII, 393); de la mateixa col·lecció de Terrassa: «in *aragalis*» a. 1000, «in ipso *aragallo*» a. 1002, «de meridie in *aragallio*» 1026 (VII, 396, 397, 404); en un altre de 1038, d'aquesta col·lecció, surt tres vegades com a afrontació, amb la grafia *aralg* (VII, 493), ben romànica (*lg = ly = l*). Més encara: «Sti Stephani de Palaciodariis --- in ipso *aragai*» a. 1155 (*Cart.* de St. Cugat, III, p. 172), doncs, a Palaudàries, cap a Caldes de Montbui.

I la mateixa forma, encara molt més lluny, cap a ponent: «ipso *aragal*» a. 1087, a Vallformosa (Cardener mitjà, doc. inèdit que lleigeixo a l'Arxiu de Solsona).

Però en aquest racó NO., més enllà, ja apareix una forma diferent, i que té probabilitats de ser tant o més originària: *aragarium*. Bast-Bass. n'aporten cinc cites (c. 129-130), des de 997 a 1055. En part ja havien estudiat aquestes i algunes de les de *-alium*, Balari (1964), de qui és el gran mèrit d'haver cridat primer que ningú l'atenció sobre aquesta singular paraula del terrer català; i el seu eminent deixeble i superador Nicolau d'Olwer, que hi insistí, amb crítica més depurada i amb noves suggerències, en el seu treball del *Bulletin Du Cange* de 1927. Tots cinc docs. els treuen Bast-Bass. del Cartulari de l'Arxiu Catedral d'Urgell.

Com que no els localitzen, creuríem que són tots de l'Urgellet, però de fet també n'hi ha de les comarques veïnes: el de 1055 és una donació de la Comtessa Ermessendis de Pallars, i es deu referir al Pall. Sobirà. La més antiga la daten ells de 997, però Balari i Nicolau estan d'acord a fer-lo més vell: de 988. De més n'hi puc afegir jo un de l'any 997, també d'afrontació, «in *aragariis*», llegit a l'Arxiu de Solsona (1964) i referent a Timoneda, llogaret uns 40 km. S. de SdUrg., de ple en el Solsonès, 9 km. N. de Solsona.

Semànticament els contextos de la variant en *-arium* no difereixen gaire dels de *-alium*. No fan constar que hi baixi aigua, però de nou hi ha esment conjunt amb rocam i amb llocs aquosos: «aquis de cursibus seu *aragariis*, petras mobiles» 1001, «cum eorum fontanulis sive *aragariis*» repetit el 988 i el 1048, però ens priva de deduir-ne gran analogia amb *fontanulis*, el fet que

en el segon continua: «puios et rocas ermas et condirectas». En fi també hi ha un cas d'unió exclusiva amb coses seques: «terras --- ruptas vel adhuc rupturas cum illorum *aragariis*».

En fi, de tot això són inseparables dos derivats més diferents. Molt importants, perquè aquí l'arrel es presenta en la forma *arg*-, sense vocal medial. Bast-Bass. deixen en suspens la identificació amb el nostre mot, però ja Balari i Nicolau d'Olwer veieren clar que calia relligar-ho, i jo no crec que se'n pugui dubtar gens. Un és dels de data més antiga, referent a un indret tan arcaic com la ciutatella ibèrica d'Olerdola: «inquoat in --- riulo Vallo-Bono et injungit in rio ---, et per ipsas Borrellarias et per *argadarias* et usque ad puio de Fluridio et per ipsa P., et graditur per ipsa comba Luposa usque in ipsa mare», a. 991. *Comba Luposa* es deu referir a l'actual llogaret de *Viladellops* (molt a prop d'allí).

La discrepància consonàntica ja Balari i Nicola d'Olwer suposaven que era per una alteració. En efecte, tot s'aclareix si hi confrontem l'altra forma derivada, femenina com aquesta, en un doc. de 1042, *argaria*: «in app. Cornelana --- affrontat --- de parte or. in terminum Jose; de meridie --- in terminum Toxén, de --- occiduo --- Lavança; ab australi vero affrontat in Cadí, sicut eadem *argaria* tenet». Totes cinc localitats són al peu Sud de la Serra de Cadí, de gegantesques «argallades»; i una forma ilustra l'altra: totes dues deuen resultar de *argarària*, aquesta amb haplologia de *ar-ar*-, aquella amb dissimilació *r-r > d-r*, i totes dues derivades de la variant *aragar-*, però totes dues sense vocal entre *r* i *g*. Modernament he trobat viva una forma bastant semblant, i del mateix significat: «Pel Gatellar baixen un barranc format per la reunió de dos que recullen les *argalades* de més amunt» a les Borges d'Urgell (1935).

Aragall, amb el seu succedani i hereu *xaragall*, és un mot ben català, i quasi només català. Amb una prolongació, però, més enllà del nostre Rosselló, en el territori adjacent de l'alt Llenguadoc. En el departament de l'Aude apareix en totes dues variants, corresponents a les dues catalanes: la primitiva *aragall*, i l'adicionada amb *ex*-.

Un petit afluent del riu Aude, qualificat (Sabarthès) de «ruisseau», porta el nom d'*Aragalb* en docs. dels Ss. XIV i XV, tant en la seva forma occitana i correcta, com en forma llatinitzada o en variants una mica alterades; en un doc. de 1342, en totes dues versions, i qualificat de 'REC': «cum *recho* de *Aragallo* --- ad ripariam de boca de *Aragalb* ---»; en un altre de l'any 1408, es deu haver de llegir igual, encara que s'hi ha transcrit la *r* erradament, prenent-la per una *i*: «ad *aiagallum* --- a la *aiagalb*»; Sabarthès ens garanteix que són docs. de la mateixa localitat, i que es tracta del rierol afluent de l'Aude que passa per Moux, i hi desemboca poc més avall, a St. Couat d'Aude, uns 45 km. a l'O. de Narbona, amb el nom pronunciat avui *L'Azagal*, que d'altres escriuen *Lazagual*, però el cadastre hi conserva la forma amb *-r-*: «Rec de *Regal* ou de *Azagal*». També trobem un llogaret dit *L'Ari-*